

Omul. Piatra. Timpul. Puterea. Studiu de caz: Defileul Oltului din Munții Perșani

Cuvinte cheie: Epoca metalelor, Transilvania, sistem defensiv, exploatare, piatră

Mots-clés: Epoque des métaux, Transylvanie, système défensive, exploitation, pierre

Résumé

L'auteur consacre son étude à l'évolution des techniques et l'utilisation de la pierre sur trois périodes historique: l'Age du Bronze, Hallstatt et Latène. Au cours de son démarche, l'auteur donne plusieurs exemples de fortifications et monuments de défile d'Olt (Racoș, district Brașov): *Tipia Racoșului, Dealul Cornu, Piatra Detunată*. En même temps il ajoute le centre de pouvoir administratif, politique et religieuses situé sur la colline Tipia Ormenișului. Dans chaque exemple fourni, l'auteur décrit la construction et la fonction du monument et la pouvoir politique local ou zonal qui a effectué les objectifs només. En conclusion, il estime que l'apogée et l'art des travaux en pierre est réalisé pendant le royaume Dace et que tous les édifices civils, administratifs et religieuses de cette époque sont le travail des travailleurs, ingénieurs et architectes Daces. A cette époque, avant de la conquête Romaine de Dacie, toutes les constructions imposantes ont été élevés par l'autorité de l'Etat a siège sur la colline Tipia Ormenișului ou existait l'un des plus importants centres de pouvoir du rayon dacique, qui a domine la partie sud-est de la Transylvanie et la partie d'ouest de Moldavie.

Sugestia rândurilor de față o datorez excelentului „Catalog de Expoziție” intitulat **Sarea, Timpul și Omul** editat de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni în urmă cu patru ani. „Catalogul” este de fapt o carte colectivă, îngrijită de către Valeriu Cavruc și Andrea Chiricescu și dedicată **sării**, „*element primordial, purificator, ca simbol al vitalității, sănătății, bogăției, ospitalității și frăției*”¹. Odată cu apariția ei la editura aceleiași instituții (ANGUSTIA), a fost organizată și o valoroasă expoziție, și ea rezultat al unui aport colectiv, cu artefacte de la muzeele din județele de pe ambele versante ale Carpaților de Curbură.

Similitudinea evenimentului cultural de atunci (2006) cu acela al organizării expoziției „*Dacii din Curbura Carpaților*”, tot prin efort colectiv (2009) a fost doar pretextul de a re-itera o parte a tezaurului arheologic scos la lumină prin săpăturile arheologice sistematice efectuate în Defileul Oltului de la Racoșul de Jos. În spatele pretextului stau în realitate două argumente ce mi s-au părut determinante: **împlinirea a trei decenii de la inaugurarea cercetărilor arheologice sistematice din defileu** (1980, Fl. Costea, I. Glodariu) și **inclusiunea în amintita expoziție** (itinerantă în România) **a unora dintre cele mai valoroase artefacte dacice scoase la lumină în decursul acestor cercetări**.

Spre deosebire de autorii care s-au oprit asupra mineralului **sarea**, element indispensabil bioexistenței, în discuție va fi adusă de

data aceasta **piatra**, „produsul” natural cel mai puțin perisabil, dar onest, căruia omul i-a încredințat rezultatul direct și veridic al *sedentarizării* și, în consecință, al *permanenței* sale istorice. Subiectul ales putea fi altul: fierul, lutul, arama-bronzul etc., despre toate existând suficiente informații în siturile cercetate. De data aceasta am ales piatra, cu speranța ca în viitor, dacă timpul ne va mai permite, să poposim măcar asupra unora dintre cele abia amintite.

...

Intrată nu demult în literatura arheologică², *Tipia Ormenișului* din Defileul Oltului din Munții Perșani (Planșa I) s-a impus repede drept unul dintre cele mai importante **centre de putere** din Dacia preromană³. Argumentele care au condus spre o atare concluzie, expresie a complexității vieții administrative și politice, dar mai ales a componentei spirituale din cea mai glorioasă perioadă din istoria Daciei, sunt monumentele de varii categorii scoase la lumină în decursul celor peste două decenii de săpături arheologice.

Amintita monografie⁴ a înregistrat și memorat, după cum era firesc, înfățișarea acestor monumente la cumpăna dintre ieșirea din rândul statelor *neatârmate* a regatului lui Decebal și nașterea provinciei traiane, Dacia Romană. De la început trebuie precizat însă că săpăturile nu s-au putut extinde nici măcar

la jumătate din suprafața dealului, explicația fiind aberanta decizie a autorităților de acum trei decenii de a „compensa” iraționala tăiere a pădurilor prin înființarea unei plantații de pini exact în aria sitului arheologic, pe un teren care până de curând a fost înregistrat ca *pășune*! Plantarea s-a făcut, după declarațiile autorităților din Ormeniș, localitate căreia dealul i-a aparținut dintotdeauna, în anul 1979; în primăvara anului 1980, când subsemnatul împreună cu dr. Ioan I. Pop am făcut prima perieghză pe raza comunei Racoș, pădurea dintre tipie și râul Olt, numită în hărți „Sub Tipie” era în picioare. La începutul săpăturilor arheologice sistematice de amploare (1980-1981), pădurea a fost sacrificată; odată cu dispariția ei au secăt și izvoarele de la „piciorul” tipiei, cu siguranță cea mai valoroasă sursă de existență pentru comunitățile care s-au succedat pe deal timp de peste trei mii de ani.

Din alte cauze, de data aceasta cu explicația în derularea firească a istoriei, metamorfoza prin care a trecut dealul în Epoca Bronzului, în Prima Epocă a Fierului și la începutul celei de a Doua Epoci a Fierului nu este cunoscută mulțumitor. Este acesta motivul pentru care tocmai reconstituirea acestei imagini, ca și a celor care au precedat-o, o încercăm în rândurile de față, chiar dacă pentru anumite etape / epoci nu dispunem decât de puține argumente „materiale”, aproape toate „încremenite” în piatră. În acest scop vom face apel în primul rând la „memoria pietrei”, „lucrare” creată și transmisă nouă de către o parte dintre iluștri anonimi ai aceluia timp: **pietrarii**, fie că ei au fost simpli cioplitori, fie constructori, ingineri, arhitecți.

Deși inițial am intenționat a ne opri numai asupra realităților ce privesc *Tipia Ormenișului*, convins fiind de cvasiparalelismul și, uneori, condiționalitatea trinomă și chiar cvadruplă a evoluției social-istorice din siturile aflate în arealul Defileului Oltului din Munții Perșani (județul Brașov), am extins discuția și asupra unora dintre acestea, admitând că stadiul diferit al cunoștințelor despre unele dintre ele oferă la rândul lui informații cu grad diferit de fundamentare a concluziilor. Pe parcursul demersului, dar mai ales în final vom încerca să deslușim rostul și destinul efortului depus de acești oameni, drum și răspuns la capătul cărora nu poate fi întâlnită decât **Puterea**. Pentru oricare dintre epoci.

1. Cele mai vechi „amprente” cu explicație în prezența și activitatea umană pe *Tipia Ormenișului* (Planșa I/1; Planșa II/3) sunt reprezentate de câteva cioburi din perioada de trecere spre Epoca Bronzului și care aparțin cvasinelipsiților, din orice areal arheologic, purtători ai culturii Coțofeni. Puținătatea acestor vestigii seamănă mai degrabă cu un „turism prehistoric”, locul neputând fi decât un punct de popas și de orientare asupra direcției ce trebuia urmată și despre care credem că era identică celei a curgerii apelor Oltului. Excludem probabilitatea ca omul să fi intervenit atunci în vreun fel asupra oricărei suprafețe de teren, urcușul și amenajarea unui adăpost din care să poată fi scrutate zonele înconjurătoare (dacă el a existat) intrând în categoria lucrurilor cele mai simple.

2. Nici de la vechii traci din uniunea transilvană a purtătorilor culturii Wietenberg nu s-au păstrat construcții sau urme de construcții. Cu toate acestea, prezența pe deal a acestor războinici, atestată prin ceramică și ustensile ce acoperă temporal toate fazele de evoluție a culturii, postulează existența pe terasele naturale a unor complexe din piatră și din lemn, înainte de ridicarea cărora s-a recurs la operațiuni de adaptare a terenului. Nu credem însă că este vorba despre o așezare omenească de amploare ci, mai degrabă, despre câteva construcții în care s-a desfășurat traiul unui număr de persoane capabile să asigure „permanența” postului de veghe de aici, post cu certitudine subordonat așezării de pe *Piatra Detunată*, situată la depărtare mai mică de 1km spre vest (Planșa II/2). Este verosimilă și prezența pe tipie a unui personaj cu atribute de putere, după cum lasă a se înțelege insolitul sceptor de lut ars atribuit de noi civilizației Wietenberg⁵.

Ca și în cazul „momentului Coțofeni”, nu credem că efortul constructiv depus de om a depășit necesitățile asigurării bunei funcționări a unui punct de veghe, construcția-observator putând fi foarte bine realizată din piatră și lemnul din belșug la îndemână. Deosebirea constă în faptul că acum este vorba despre un post permanent, aflat la dispoziția și în slujba elitelor de pe *Piatra Detunată*, elite ce reprezintă primul **centru de putere**.

Alte construcții nu credem că s-au ridicat, exceptând o minimă dar obligatorie amena-

jare a căilor de acces, cu urme imposibil de identificat în prezent.

3. În Prima Epocă a Fierului, aspectul și dimensiunile monumentelor din Defileul Oltului de la Racoșul de Jos sunt altele; pentru fiecare dintre cele trei așezări repertoriare în prezent atributul care ni se pare cel mai potrivit, fără teama de a exagera, este **anvergura**. De fiecare dată însă, atributul face referire la o anume calitate socio-istorică și se raportează numai la arealul din care fac parte monumentele.

De anvergură, sub aspect dimensional, este în primul rând fortificația de la Racoșul de Jos, în stânga Oltului, în fața actualei stații CFR. În funcție de editorul hărților, dealul pe care se află aceasta apare sub denumiri diverse, care uneori se și contrazic etimologic: *Cornu*, *Corbului*, *Vărăriei* (deși structura lui este *ofiolitul* și nu *calcarul*!), *Meseș* = *Meszes*⁶. Noi vom folosi toponimul *Dealul Cornu* (Planșa I/3). Cu un val imens, dublu și cu „casete” în jumătatea părții din amonte, cu diferență de nivel (punctual) între coamă și icul șanțului de aproximativ 20 m și cu o grosime / lățime la bază în medie de 10-12 m, acesta se păstrează pe o lungime de aproximativ 525 m. Luând în calcul marile terase dinspre vest, pe cele de mai mici dimensiuni dinspre sud-est, ca și platformele prin care dealul a fost legat de colinele sudice, rezultă că suprafața remodelată antropoc în Prima Epocă a Fierului, pe și în imediata apropiere a dealului, depășește 12ha. Impresionantă este în primul rând cantitatea de piatră dislocată chiar de pe loc și de la suprafața terenului și clădită astfel încât să rezulte un val realmente colosal, fie și prin comparație cu construcții din zilele noastre. Chiar dacă roca este una care clivează ușor natural și poate fi decupată de om după dorință (*olivină*, *peridot*), desprinderea ei din sediment, dar mai ales transportarea și urcarea blocurilor cu o masă ce, de regulă, depășea o tonă, sunt operațiuni pentru care se impunea apelarea la rezolvări tehnice corespunzătoare, sigur verificate anterior în practică. Dacă lucrărilor amintite li se adaugă cele desfășurate în incintă, respectiv amenajarea platoului superior și a teraselor (cca. 6 ha luate împreună), precum și a drumurilor de acces și a palisadei obligatorii, este posibil ca volumul materialului litic dislocat și utilizat să se situeze la cel puțin o jumătate de milion de metri cubi.

Ni se pare de prisos a face comentarii ample pe seama **autorilor** acestei întreprinderi într-adevăr grandioase raportată la epocă. Opinăm doar că aceștia nu puteau fi decât o categorie socio-profesională distinctă, unii dintre ei poate și cu originea în comunitatea locală, „branșă” aflată în subordinea căpeteniilor tribale zonale, categorie detașată în primul rând lucrativ de îndeletnicirile cotidiene ale celorlalți membri ai respectivei colectivități. La fel, nu ni se pare deloc hazardat ca aceștia să fie considerați veritabili **meșteri pietrari**, mai ales dacă avem în vedere că „ucenicia” profesiei lor a avut loc *illo tempore* și a fost verificată pe durata câtorva milenii din epoca precedentă.

Începând de acum, cu acești „anoni” ne vom întâlni în toate epocile istorice. Reîntorcându-ne însă la timpul lor vom constata că importanța socială a trudei lor era considerabilă. Aceasta rezultă în primul rând din faptul că fortificația nu era prioritar destinată refugiului colectivităților umane, ci adăpostirii sezoniere sau în caz de pericol a uneia dintre cele mai importante avuții și surse de trai ale omului: animalele. Se cuvine precizat că ocupația în speță beneficia în zona defileului de mai multe facilități oferite de natură, dintre care decisive ni se par două: 1 – existența în incinta fortificată a două sau trei izvoare cu apă dulce care nu secau decât în anotimpul cald, când oricum „șeptelul” era externat, și 2 – ușurința de a procura sarea chiar din arealul în care se făcea pășunatul. Sărăcite de-a lungul timpului, resursele de sare sunt astăzi modeste⁷. Facem însă precizarea că și dacă ele ar fi fost modeste încă din vechime, asigurarea necesarului pentru om și pentru animale nu era dificilă, în zonă existând bogate zăcămintele ușor de exploatat și transportat⁸, la care se adaugă ușurința cu care respectivul produs / aliment putea fi transportat pe Olt⁹.

4. Oamenii epocii, respectiv comunitățile / tribul care au ridicat fortăreața asupra căreia ne-am oprit mai sus, își duceau traiul în alte două puncte strategice cheie, situate tot pe malul stâng al Oltului. Unul dintre acestea, situat la aproximativ 2 km est de *Dealul Cornu* este cunoscut de localnici sub numele de *Piatra Detunată* sau *Durduia*, în unele izvoare românești fiind menționat și *Turdoaia* (Planșa I/2; Planșa II/2). Punctul a fost intens locuit în Epoca Bronzului și în *Latène*. Cum săpăturile arheologice sunt aici în curs de

desfășurare, în actualul stadiu al lor nu se poate spune decât că din nou avem de-a face cu o fortificație hallstattiană, dar de dimensiuni mult mai modeste în comparație cu precedenta. Prefacerile și, în anumite locuri, distrugerile suferite de cele două valuri hallstattiene de aici, în a Doua Epocă a Fierului și ulterior, fac dificilă aproximarea efortului uman și a rezultatelor acestuia dedicate edificării sistemului defensiv. Oricum, dacă ne referim numai la valurile semilunare dinspre sud, volumul acestora, împreună cu palisada și cu terasele din incintă și cu cele de mai mici dimensiuni dinspre nord, puteau însuma mai mult de 25.000 mc. Decisiv și determinant este și în acest caz efortul dar mai ales priceperea aceleiași categorii de meșteri, de care abia ne-am despărțit pe *Dealul Cornu* și care puteau fi chiar ei. Realitățile arheologice, în primul rând diversificatul inventar mobil, ne-au determinat mai demult să avansăm ideea amplasării aici a sediului căpeteniei „tribale locale” în subordinea căreia se aflau comunitățile de pe *Dealul Cornu* și de pe *Tipia Ormenișului*¹⁰.

5. Celălalt loc ales de om pentru viață încă de la începutul Primei Epoci a Fierului este *Tipia Ormenișului*, deal al cărui nume rezonă și memorează secvențe fonolingvistice din vremea migrațiilor târzii, pecenego-cumane. Cu legătură de vedere directă cu fortificațiile contemporane de pe dealurile *Cornu* și *Piatra Detunată* și integral contemporană cu acestea, *Tipia Ormenișului* a conservat suficiente mărturii pe baza cărora să se poată conchide că ne aflăm în fața uneia dintre cele mai însemnate așezări hallstattiene cercetate până acum în sud-estul Transilvaniei¹¹. Din nefericire, vestigiile caracteristice epocii au fost găsite doar în rarissime cazuri *in situ*, transformările petrecute pe deal după secolul VII î.Hr. contribuind atât la dispersarea acestui inventar pe cele 6-7 terase naturale (atunci) ce însumează aproximativ 3 ha, cât și pe terasele și piemonturile ce înconjoară dealul din trei părți. Luând în calcul suprafața amintită, dar în primul rând vetrele pe care cu probabilitate le-am atribuit epocii, am apreciat numărul construcțiilor hallstattiene destinate locuirii la 75-80¹². Totodată, ca și Adrian Ursuțiu¹³, am considerat că ne aflăm în fața unei așezări eminamente civilă, cu excepția, desigur logică nu numai pentru acel timp, a unui post de veghe de care beneficiau nu numai locuitorii

de aici, ci și colectivitățile de pe *Piatra Detunată* și de pe *Dealul Cornu*¹⁴.

Întrucât complexe menționate nu s-au păstrat nici măcar sub formă de ruine, ne este imposibil să facem aprecieri asupra cantității de muncă și a cuantumului rezultatelor acesteia depusă de lucrătorii pietrari. Amintim doar că terasele pe care s-au semnalat urme de locuințe, puse cap la cap însumează peste 600 m lungime și au o lățime medie de 10 m. Lor le poate fi adăugată o parte dintre terasele dinspre Valea Tipiei, ca și cele din dreapta drumului de creastă ce duce la „poarta” tipiei.

Fără un drum corespunzător, pe care să fie transportate o parte din piatră, în totalitate lemnul și pământul necesare construcțiilor, toate supraterane, însăși edificarea acestora ar fi fost de neconceput. Altfel spus, la cuantumul ipotetic de muncă cerut de amenajarea fie și sumară a numeroaselor terase, de construirea locuințelor și a anexelor lor, trebuie adăugată amenajarea căilor de acces, de data aceasta adaptate transportului pe roți. În prezent, dintre toate drumurile sigure construite și utilizate în antichitate se păstrează foarte bine doar segmentul dintre „Mormântul Fetei Orfane” și „poarta” de acces pe tipie, segment lung de aproximativ 400 m și cu o lățime constantă de peste 2,50 m (Planșa III, fig. 1). Nu credem însă că drumul arăta la fel și în Prima Epocă a Fierului, când sigur era mai modest. De asemenea, nu știm cum arăta continuarea lui din punctul amintit („Mormântul Fetei Orfane”) până la drumul din Valea Oltului, care trebuia să ocolească obligatoriu dealul și să ajungă în Valea Tipiei străbătând terasele „La Comoară” și „La Tău”, după care să se îndrepte spre Olt. Cu siguranță că pe toată lungimea de aproximativ 2 km a acestuia s-au efectuat amenajări de amploare. Acestea puteau fi făcute de nespecialiști doar în secțiunile / punctele cu obstacole minore, spre deosebire de cazurile în care deplasarea și transportul pe roți întâlneau impedimente insurmontabile; de data aceasta rezolvarea problemelor venea din partea unei categorii de oameni pricepuți nu doar în a „ciopli” piatră, ci și în a face posibilă rularea vehiculului, în funcție de cele trei componente obligatorii pentru desfășurarea operațiunii: vehiculul, sarcina purtată de acesta și forța tractantă. Este momentul (istoric) în care un fapt de muncă astăzi banal nu putea avea loc

în urmă cu aproximativ trei milenii fără aportul unei a patra componente, componenta *inteligentă*. Chiar dacă din punct de vedere tehnic suntem departe de ceea ce astăzi înțelegem prin sintagma „constructori de drumuri”, *mutatis-mutandis* conținutul muncii acestor „pietrari” și transpunerea ei în practică sunt aceleași. De aceea credem că nu greșim afirmând că în autorii acestor realizări îi vedem pe precursorii „drumarilor” din epocile următoare.

Conștienți de inexactitatea cifrei pe care o avansăm, credem că, însumate, toate operațiunile la care ne-am referit impuneau dislocarea și reutilizarea unei cantități de piatră apropiată de cea apreciată în cazul amenajărilor de pe *Dealul Cornu*.

6. Făcând pasul în *Latène*-ul dacic, trebuie spus că transformările de cea mai mare amploare s-au petrecut tot pe *Tipia Ormenișului*. Locuit cu certitudine încă din secolele V-IV î. Hr., după cum demonstrează vestigiile ajunse aici din lumea greco-elenistică¹⁵, dealul a fost supus unor transformări care și-au pus amprenta pe fiecare fază de locuire. Primele adaptări ale terenului pentru locuire s-au rezumat la amenajări minime ale piscului și ale teraselor sudice, prilej cu care au fost compromise complexele epocii precedente. Tot atunci, celor șapte terase li s-a adăugat construirea celei de a opta, în aval și cu o suprafață redusă, fără ca vreuna dintre ele să le depășească în dimensiuni pe cele din Prima Epocă a Fierului. Cronologic, prima modificare structurală se petrece în faza I a locuirii dacice intense, foarte probabil în prima jumătate a secolului II î.Hr.¹⁶. Lucrările de atunci nu au vizat însă actualul platou unde toate locuințele noi au fost ridicate peste cele hallstattiene, după o minimă adaptare a terenului. Tot atunci s-a procedat la o minimă amenajare a teraselor, care au fost prevăzute și cu „ziduri de susținere” modeste, asemănătoare mai degrabă unor borduri din bolovani și lespezi de calcar și ofiolit nefasonate. Spațiul din amonte de aceste „ziduri” a fost apoi nivelat cu piatră și pământ în amestec, nu în straturi, peste care s-au construit casele cu elevație de lemn lipită cu lut. Lungimea teraselor conturate atunci corespunde aproape peste tot celei din faza următoare de locuire, doar lățimea lor, observabilă în mai multe locuri fiind mai mare cu 1-4 m¹⁷. În faza respectivă, lungimea

teraselor de pe pantele sudice se apropia de 800 m, în timp ce lățimea lor nu depășea de regulă 10 m, cu excepția Terasei I, care întotdeauna a depășit-o pe a celorlalte. Între amintita bordură și terasa imediat inferioară nu a rezultat întotdeauna un perete vertical, trecerea dintre ele făcându-se pe o pantă puțin înclinată. Calcule sumare conduc spre concluzia că pentru amenajarea teraselor din faza I dacică a fost dislocată și utilizată, în amestec cu pământ, o cantitate de aproximativ 3.000 mc de piatră.

În secolul I î.Hr., cu probabilitate puțin înainte de jumătatea lui, pe tipie au avut loc lucrări edilitare de anvergură, atenție specială fiind acordată piscului, care anterior arăta ca un țănc cu perețele nordic vertical și cu o pantă deloc domoală către sud. Folosind tehnica încălzirii și răcirii repetate a stâncii, pietrarii daci au demontat partea mai înaltă a acesteia, blocurile rezultate fiind apoi în parte mărunțite și așezate în straturi alternative cu pământ pentru nivelare (Planșa III, fig. 3), în parte la placarea exterioară, după o sumară fasonare, înălțimea/grosimea depunerii ajungând în unele locuri la 2,50 m.

Pe partea nordică a platoului, către prăpăstii, în stâncă a fost „cruțată” o bordură groasă la bază de la 1 la 2,10 m și înaltă între 0,40 și 1,35 m, cu scopul de a preîntâmpina pericolul căderii în direcția respectivă. Bordura are lungimea de aproximativ 120 m și însumează circa 120 mc de piatră. După dislocarea blocurilor, denivelările au fost corectate cu dalta, urmele ei fiind vizibile mai ales în jumătatea nordică a platoului rezultat.

Concomitent cu nivelarea, pe latura sudică și la capetele platoului a fost construit zidul de susținere a anrocamentelor. După cum s-a precizat anterior¹⁸, doar în capătul nordic se poate vorbi despre un zid clasic cu două paramente, în rest recurgându-se la tehnica adoptată la marginile teraselor: un singur parament, mult mai solid, realizat din lespezi fasonate la exterior și așezate ușor înclinate spre platou. Lungimea platoului rezultat este de 93-94 m, iar lățimea între 22 și 33 m (lungimea lui naturală este mai mare cu aproximativ 20 m). Pentru obținerea lui a fost nevoie de aproximativ 2.350-2.400 mc de piatră, mare parte din ea luată chiar de pe loc.

Pe platou au fost apoi ridicate trei platforme pentru edificiile sacre: una de 28 x 13 m pentru sanctuarul cu tamburi din calcar, a doua pentru sanctuarul cu tamburi din tuf

vulcanic (23 x 10 m) și ultima, pentru vechiul sanctuar cu aliniamente de zid păstrate acum pe dimensiunile de 11 x 10m¹⁹. Prima și cea de a treia sunt mai înalte în medie cu 1,20 m decât cota pavajului sanctuarului din tuf vulcanic cu care se învecinează.

Fără a beneficia de platforme asemănătoare, tot pe platou au fost ridicate alte două construcții importante, așa-numita „cazarmă” și turnul de lângă ea. De reținut în cazul acestora este în primul rând atenția cu care au fost fasonate lespezile pe care s-a așezat elevația „cazarmii”²⁰, cu dimensiunile de 21 x 12 m, ca și cele care plachează turnul, cu laturile de 6,50 x 4,20 m. Tot din lespezi atent fasonate, de calcar alb, a fost amenajat ringul ce înconjoară pe trei părți „cazarma”.

De atenție specială s-a bucurat poarta de acces de pe Terasa I pe platoul cu sanctuare. Cu o lungime de aproape 11 m și o deschidere de 3-3,50 m, ea a fost construită între sanctuarul cu plinte din calcar și „cazarmă”. „Atenția specială” constă în două detalii constructive care sunt sigur creația unor „specialiști”: instalarea perpendiculară pe lungime a două treceri și amenajarea în capătul din amonte a trei trepte ușor arcuite. Calea nu are trepte, ci un pavaj continuu în pantă domoală, așezat direct peste locuințe din Prima Epocă a Fierului²¹. Este de presupus că ușile amplasate la cele două treceri erau din lemn, cum sunt reprezentate și pe Columna Traiană²².

În această a doua fază de locuire dacică, transformări importante suferă și terasele, principala operațiune constând în lărgirea lor cu 1-4 m și înzestrarea cu scări monumentale ce asigurau deplasarea pietonală între ele (Planșa III/2). Lărgirea s-a făcut prin împingerea bordurilor-zid de terasă spre aval, locul acestora fiind luat de construcții care pot fi numite impunătoare. Este vorba în primul rând de un pavaj continuu ce acoperă integral complexele din faza veche, la marginea căruia apar două tipuri de ziduri de susținere: unul liniar, ca pe Terasa a III-a²³, celălalt de forma unor „zigurate” sau „dinți de ferăstrău”²⁴. Primul tip are o lățime/grosime de 1-2 m, iar celălalt de 2,50-3 m²⁵.

Forma de „zigurat” se întâlnește în mai multe locuri, în special pe terasele IV-VI. Este vorba despre platforme de piatră de calcar și ofiolit, de formă trapezoidală, succedate de-a lungul teraselor prin juxtapunere. Până la încheierea săpăturilor, în anul 2005, au fost

dezvelite două trapezuri întregi și laturi din altele, în zona cu pini, în care nu ne-am putut extinde. Forma „dinți de ferăstrău” s-a practicat pe Terasa I și în capătul estic al platoului, *extra muros*. Nu insistăm asupra evidenței că asemenea structuri din piatră solicitau calcule ingineresti, cu dimensiuni adaptate însă disponibilității teraselor și subordonate scopului urmărit, anume crearea unor imagini menite a induce un anume sentiment, pe lângă cel estetic care nu mai trebuie subliniat.

Conform calculelor estimative din același an (2005), pentru realizarea acestor „ornamente” arhitecturale au fost necesari minimum 8.000 mc de rocă, alți aproximativ 1.000 mc fiind necesari pentru înălțarea soclului tronconic pe care s-a edificat sanctuarul circular complex de pe terase. Împreună cu piatra necesară pavării teraselor, este posibil ca pietrarii daci să fi excavat și reutilizat cel puțin 25.000 mc de piatră de calcar alb. Atunci când aceasta nu a fost suficientă, ei au apelat la ofiolitul (piatră roșie) adus de pe mamelonul din stânga drumului de creastă ce ducea la tipie.

Despre acest drum, destinat transportului pe roți, se poate spune că se impune de la sine drept o realizare inginerască. Din tot traseul lui, care lega pe cumpăna apelor actualele localități Ormeniș – Augustin – Mateiaș, lung de aproximativ 20 km, cel mai bine vizibil și conservat este segmentul dintre „Mormântul Fetei Orfane” și tipie, care se desprinde din drumul principal care continua spre Valea Tipiei – Mateiaș. Este vorba despre un tronson lung de aproximativ 400 m, parcurs pe care urcă foarte lin (12 m) de la cota 722 la cota 733. Pentru deschiderea lui a fost aleasă partea cea mai favorabilă a coamei ce duce spre Dealul Retezat, respectiv cea dinspre nord care avea o declivitate naturală mai mică, deși iarna era expusă viscolului. Ea oferea însă două avantaje: era lipsită de sinuozitățile „perechii” ei dinspre sud, ceea ce permitea evitarea intervențiilor de natură „genistică”, la care drumarii daci au apelat totuși în anumite situații din care vom aminti una. Drumul se păstrează atât de bine încât a fost singurul obiectiv care nu a necesitat deschiderea de secțiuni sau sondaje, pentru obținerea informațiilor necesare fiind suficientă curățirea lui de depunerile vegetale anuale. Măsurate în mai multe puncte, celelalte dimensiuni sunt:

lățimea între 2,50 și 3 m, iar înălțimea peretelui care îl delimitează aval, respectiv cea excavată, oscilează între 25 și 80 cm, doar în trei cazuri aceasta depășind 1 m.

Am insistat asupra acestui rest de drum nu pentru că el ar fi unicat, ci pentru a sublinia două însușiri care permit includerea lui în rândul realizărilor tehnice ale timpului: finețea decupajului și a netezirii prin dăltuire și, mai important, unghiul foarte mic dat pantei rezultate, deși cea naturală este sensibil mai accentuată.

Aceleași atribute se cuvin acordate și drumului de care din incinta tipiei. Ca și segmentul exterior, el a fost dăltuit pe o curbă de nivel lungă de aproximativ 300 m, și lată tot de 2,50 - 3 m. Fiind destinat transportului pe roți, la capătul lui amonte (sub Terasa VIII) exista o platformă ce asigura manevre de descărcare și de întoarcere. Deși acum nu mai este vizibilă, amenajarea impunea măsuri de precauție deosebite, orice eroare de manevră echivalând nu numai cu pierderea materialelor transportate, ci și cu pierderea de vieți pentru animale și om, panta din acea zonă fiind aproape verticală.

Cu titlu de curiozitate adăugăm că înainte de plantarea pinilor, pe acest drum locuitorii din Ormeniș și Augustin transportau, cu căruțele cu cai, fânul de pe tipie.

O lucrare la fel de *inteligentă* este poarta prin care se accede pe tipie și care făcea legătura între cele două segmente de drum. Prin peretele vertical al capătului estic al dealului a fost tăiat un aven lung de 22-23 m, lat de 2 m și înalt în medie de 1,50 m. De subliniat că înainte de a ajunge în acest punct, drumul prezentat mai înainte se termina într-o „crevasă” naturală a stâncii, continuarea lui spre terase fiind posibilă doar prin „plombarea” acestui interval cu piatră și placarea cu blocuri de calcar ce împiedicau prăbușirea spre prăpastie. Este una dintre lucrările „genistice” la care s-a apelat²⁶.

Între lucrările exterioare dealului propriu-zis, care s-au bucurat de o atenție deosebită, se încadrează obstacolul artificial ridicat de daci la nord-vest de tipie, în punctul *Șopul Pădureanului*. Este vorba despre un zid „cruțat”, gros de peste 5m și lung de aproximativ 110 m, obținut prin tăierea pe verticală a stâncii dinspre aval, piatra rezultată fiind apoi utilizată la clădirea paramentului „interior” (dinspre tipie), operațiune prin care s-a ajuns la grosimea amintită.

Lucrarea este un excelent exemplu de obstacol artificial, ilustrat și pe Columna lui Traian²⁷.

Lucrări exterioare de anvergură s-au efectuat și în cazul cetății dacice de pe *Tipia Racoșului* (Planșa I/4; Planșa II/1, 4)²⁸. Ne referim în primul rând la drum, care se înscrie pe un teren extrem de sinuos, cu declivitate superioară oricărei porțiuni a celui ce urcă pe *Tipia Ormenișului* și cu treceri de nivel greu de surmontat pentru a se ajunge la altitudinea de peste 800 m. Toate aceste probleme și-au găsit rezolvarea *tehnică*, dovadă în acest sens fiind trans-portarea pe deal și punerea în operă (zidul, dintr-un singur parament, păstrat în prezent pe o lungime de peste 80 m și cu o grosime de 1,80-2 m, era mai lung cu cel puțin 20 m, partea lui dinspre sud fiind dementelată de-a lungul timpului) a unor blocuri de dimensiuni apreciabile, de data aceasta destul de bine fasonate pe partea vizibilă. Construită în ultimii ani ai Daciei libere, în incinta cetății de pe *Tipia Racoșului* nu s-au efectuat amenajări deosebite, principalul ei rol fiind cel strategic, subordonat **centrului de putere** cu sediul pe *Tipia Ormenișului*.

7. Un alt domeniu care pune în evidență și valoare activitatea lucrătorilor în piatră din aria Defileului Oltului de la Racoș este reprezentat de ustensilele și uneltele indispensabile vieții cotidiene. Cum acestea sunt bine cunoscute din studiile de specialitate, nu ne propunem a insista acum asupra lor. Subliniem totuși rolul meșterilor care au confecționat râșnițele din tuf vulcanic, atelierele de la Racoșul de Jos fiind principalele furnizoare cu aceste nelipsite instrumente de „morărit” descoperite în toată Dacia și nu numai, indiferent de condiția socială a beneficiarului. Depozitele de „mori de casă” finisate sau în curs de prelucrare descoperite în carierele de pe dreapta și de pe stânga Oltului stau mărturie nu doar asupra existenței, ci și a mărimii atelierelor speciale. Unele produse de acest fel erau utilizate în adevărate „centre de morărit”, care depășeau nevoile unei gospodării și satisfăceau cerințele unor colectivități²⁹.

8. Strălucirea meșteșugului prelucrării și utilizării pietrei în Dacia preromană și-a găsit cea mai veridică exprimare în monumentele dedicate spiritualității, religiei. Este vorba în special de edificii ridicate între domnia lui Burebista și cucerirea romană, fiecare

sanctuar fiind oglinda perfecțiunii la care ajunseseră pietrarii daci. Lăsând în afara discuției sanctuarele din zona capitalei statului dac și pe cel de la *Bâtca Doamnei*, vom poposi pe scurt asupra celor de pe *Tipia Ormenișului*, veritabil **centru religios pandacic**³⁰. Orice discuție cu acest subiect este obligatoriu să sublinieze câteva componente tehnice, de concepție și de realizare, care impuneau cunoștințe ingineresti și de arhitectură specifice vremii, chiar dacă unele sunt de inspirație greco-romană.

O primă dovadă a perfecțiunii la care ajunseseră pietrarii și constructorii daci este concretizată în componentele litice ale sanctuarelor, indiferent de tipul acestora. Un excelent exemplu de corelare a tehnicii de lucru cu cerințele ingineresti îl ilustrează construcția intermediară a sanctuarului circular complex de pe terasele sudice ale *Tipiei Ormenișului*³¹. Pe lângă faptul că aceste blocuri de tuf moale, confecționate într-un atelier din dreapta Oltului, au fost atent dăltuite, chiar „șlefuite” la partea superioară, ele au fost prevăzute cu un umăr pe care este posibil să se fi fixat suporturile ofrandelor. Dacă aceste operațiuni țin de priceperea și acuratețea pietrarului, geometria prestabilită a blocurilor era hotărâtă de inginer sau de arhitect, altfel cercul perfect din sanctuar, cu diametrul de 16,50-16,60 m³² nu ar fi fost fără cusur (Planșa IV, fig. 1-2) (o bună parte din acest sanctuar a fost martelat la cucerirea romană (Planșa IV, fig. 2). Reamintim că și înălțimile diferite ale celor trei construcții (cea mai ridicată este construcția centrală prevăzută cu absidă) exprimă o calitate tehnică obligatorie, *inteligentă*, pe lângă cea impusă întregului edificiu de desfășurarea actului cultural. Fără a insista acum asupra problemelor întâlnite la realizarea elevației ansamblului, subliniem complexitatea acestora: temelie din lespezi de calcar a construcției exterioare poligonale (unii moduli au câte două rânduri de piatră), bârne orizontale peste modulii de aici și de la construcția centrală, stâlpi și schelet din lemn peste ambele temelii, deasupra cărora era asamblat un acoperiș de dimensiuni impozante, edificiul în discuție fiind al doilea ca mărime din Dacia.

Tot în domeniul tehnico-ingineresc se includ amenajările prin care sanctuarul a fost ferit de apele pluviale ce veneau dinspre platoul superior și de pe Terasa I³³. Acestea cu siguranță au atins perfecțiunea, în incintă

nefiind sesizată nici o urmă de inundație.

De perfecțiune meșteșugărească se poate vorbi și în cazul sanctuarelor cu aliniamente de tamburi din tuf vulcanic sau din calcar, dovada fiind în primul rând respectivele plinte. Ca și cea mai mare parte a pieselor cu această destinație de la sanctuarele din Munții Orăștiei, acestea au o formă ușor tronconică și dimensiuni care foarte rar se abat de la „stas”. În ceea ce le privește pe cele din sanctuarul din tuf vulcanic (Planșa IV, fig. 5), precizăm că avem de-a face cu două dimensiuni diferite, fiecare marcând una dintre fazele de construcție-reconstrucție. Toate erau așezate pe cercuri-suport din calcar și ofiolit parțial adâncite în pavaj³⁴, astfel calculate încât să asigure rezistența și stabilitatea întregii elevații, a antablamentului și acoperișului.

Mai complex se dovedește sistemul adoptat la instalarea plintelor în cazul sanctuarului / sanctuarelor cu aliniamente din calcar. De data aceasta, pe lângă cercurile – suport obligatorii, tot în scopul asigurării rezistenței și stabilității edificiului, s-a recurs la amenajarea unei infrastructuri masive, construcție care depășește perimetral diametrul tamburului³⁵. Și în acest caz este de reținut că la asemenea substructuri s-a apelat doar atunci când plinta cădea pe un teren neconsolidat, direct peste nivelul de locuire anterior (Planșa IV, fig. 3-4), spre deosebire de situațiile în care plinta se așeza pe piatra stratului superior de nivelare, când cercul-suport era considerat suficient. Se subînțelege că alternativa era rezultatul unor calcule preliminare riguroase, ai căror autori făceau parte din tagma tehnico-inginerească.

Creații ale acelorași specialiști sunt, înainte de toate, planurile de ansamblu și de detaliu ale edificiilor, în cazul de față ale celor religioase, dar și ale celor cu caracter laic³⁶, ale teraselor și platformelor și substructurilor de tot felul și drumurilor la care ne-am referit anterior. Calcule de „rezistență” s-au făcut și în situațiile în care unele construcții se amplasau pe locul celor scoase din uz, situație întâlnită în capătul nord-vestic al platoului superior în momentul ridicării sanctuarului circular peste vechiul sanctuar cu aliniamente de zid continuu, operațiune care a necesitat ample lucrări de extindere și consolidare a platformei preexistente, rezultatul fiind o fundație-platformă impunătoare care depășea cu mult suprafața celei anterioare³⁷.

La capătul incursiunii noastre prin cele trei epoci vechi, de-a lungul căreia doar am punc-

tat activitatea celor care au avut ca primă îndeletnicire prelucrarea și utilizarea într-un fel sau altul a pietrei și am exemplificat-o cu monumente-edificii din Defileul Oltului de la Racoș, se impun câteva încheieri. Prima dintre acestea scoate în evidență faptul că de o întrebuintare a acestei materii prime pentru varii amenajări se poate vorbi doar începând din Epoca Bronzului, punctual pe *Piatra Detunată*, de către purtătorii culturii Wietenberg. Dacă în ceea ce privește amenajarea unor elemente defensive nu suntem pe deplin edificați (deși sub valul hallstattian există o platformă mai veche din lespezi de calcar), amenajarea din piatră locală a unor terase pe care ulterior s-au construit locuințe este sigură. Informațiile noastre nu depășesc însă acest nivel, în ciuda inventarului deosebit de bogat și variat referitor la viața spirituală a localnicilor.

Remarcabile sunt în schimb construcțiile din Prima Epocă a Fierului. Ne referim în primul rând la fortificația de pe *Dealul Cornu*, unul dintre cele mai bine conservate sisteme defensive hallstattiene de pe teritoriul României. Fără a reveni asupra destinației ei, reamintim doar că fortificația era „anexă” economică a conducătorilor ce-și aveau sediul pe *Piatra Detunată*, unde a fost ridicată o fortificație similară dar de dimensiuni sensibil mai reduse. Aceleași elite îi era subordonată și populația din marea așezare civilă de pe *Tipia Ormenișului*. Ar fi însă greșit să se creadă că această dependență a celor două așezări de căpeteniile de pe *Piatra Detunată* era numai de domeniul economic, la fel de evidentă fiind latura militară și cea constructivă pusă tocmai în slujba acesteia. Este ceea ce demonstrează din plin cele două fortificații și complexe de locuit de pe *Tipia Ormenișului*, cele din urmă, din păcate, imposibil de reconstituit în prezent. Toate au fost opera „branșei” *pietrarilor* din comunitățile sud-est transilvane, teritoriu în care cu certitudine a existat una dintre cele mai importante formațiuni tribale din zonă, dacă nu cumva

aici a fost chiar sediul unei uniuni tribale, dacă se iau în considerare poziția strategică deosebită și faptul că pe o rază de sute de kilometri nu sunt cunoscute alte construcții comparabile ca amploare. Spre aceeași concluzie trimite și evidența că impunătoarele construcții la care ne-am referit nu puteau fi ridicate doar de către locuitorii din defileu.

Concluzionând, aceste realizări nu pot fi decât creația unui important **centru de putere**, ca și cel din Epoca Bronzului.

Despre o calitate nouă, cu implicații tehnice majore, se poate vorbi când se analizează monumentele datorate constructorilor din vremea dacilor. De data aceasta, cele două cetăți de pe *Piatra Detunată* și de pe *Tipia Racoșului*, ca și platformele, terasele, obstacolele artificiale, drumurile și edificiile sacre ori civile de pe *Tipia Ormenișului* nu mai pot fi atribuite simplilor pietrari, ci unei categorii de oameni cu o pluralitate de specializări, începând de la simplii cioplitori în piatră și încheind cu inginerii și arhitecții care au conceput, configurat și asigurat durabilitate fiecărui obiectiv, civil, religios sau militar. Similitudinea monumentelor din defileu cu cele din Munții Orăștiei, fiecare menit a satisface normele impuse de o anumită componentă a societății, conduce din nou spre conchiderea că ele sunt oglinda fidelă a existenței în zonă a unui important **centru de putere** deseori amintit aici, prin care se exprimau, inclusiv din punct de vedere constructiv, funcțiile vitale ale statului dac din ultimele două secole ce au premers cuceririi romane. Altfel spus, toate aceste monumente sunt expresia materială, concretă, a ceea ce simbolic numim **Putere**, în cazul realităților din Defileul Oltului din Munții Perșani a **Puterii** regatului dac. De reținut însă că în zona acum în discuție nu avem de-a face cu un **centru de putere** apărut la sfârșitul evoluției istorice a traco-dacilor din sud-estul Transilvaniei, ci cu un capăt de drum ce își are începutul în partea mijlocie-finală a Epocii Bronzului.

Florea Costea

Note / Notes

1. Cavruc, Chiricescu 2006, p. 7
2. Glodariu, Costea 1991; Costea et alii 2006; Costea 2007 - cu bibliografia mai veche
3. Vulpe 1998; Vulpe 2001; Vulpe 2007; Costea

- et alii 2006; Costea 2007 cu bibliografia proprie mai veche; Sirbu 2006, p. 20, 25, 27-31, 73, 77-78, 102, 165, 169
4. Costea et alii 2006

5. **Costea 2006**, p. 153-155 și pl. II-VII
6. **Costea 1995**, p. 84; **Costea 2000**, p. 222;
Costea 2004, p. 76
7. **Chiricescu 2006**, p. 166 și Foto 18
8. **Chiricescu et alli 2006**, harta și repertoriul
9. **Vulcănescu, Simionescu 1974**, harta Plutăritul
10. **Costea 1995**, p. 27-64; **Costea 1996**, p. 28-31;
Costea 2004, p. 77
11. **Costea 2004**, p. 77; **Ursuțiu 2006**, p. 155-161
și Pl. VIII-XXXIII, Pl. XLIX/1-2
12. **Costea 2006**, p. 299
13. **Ursuțiu 2006**, p. 155
14. **Costea 1995**, p. 84; **Costea 2004**, p. 379-395;
Costea 2004a, p. 77; **Costea 2006**, p. 299
15. **Costea 2006**, p. 26, 215-218, 301
16. **Glodariu, Costea 1991**, p. 21
17. **Costea 2006**, fig. 59
18. **Costea 2006**, p. 163
19. **Costea 2006**, Fig. 49/1-3
20. **Costea 2006**, Fig. 48/1-3
21. **Costea 2006**, p. 114-120 și Fig. 56/1-3; Fig. 71-72
22. **Vulpe 1983**, p. 134-137 și scenele LXVII și LXX
23. **Costea 2006**, Fig. 58/1-2
24. **Costea 2006**, Fig. 63; Fig. 64
25. **Costea 2006**, Fig. 60/3
26. **Costea 2006**, Fig. 43/1-4
27. **Antonescu 2009**, p. 65-66 și Fig. 68-71
28. **Costea 2002**, p. 182; **Costea 2004**, p. 112-113
29. **Costea 2006**, p. 245
30. **Costea 2007**
31. **Glodariu, Costea 1991**, p. 27-40
32. **Costea 2006**, p. 177 cu bibliografia anterioară
33. **Costea 2006**, p. 175 și Fig. 57/1-4
34. **Costea 2006**, Fig. 50/1, Fig. 51/1-2, 4
35. **Costea 2006**, Fig. 33-35
36. **Ștefan, Duțescu 2006**, p. 253-257 și Fig. 39/1-3
37. **Costea 2006**, fig. 49/2-3

Bibliografie / Bibliographie

Antonescu 2009

ANTONESCU D., *Columna lui Traian. Arhitectura de pe friza sculptată/Trajan's Column. The Architecture on the Sculpted Frieze*, București (editor Monica Mărgineanu Cârstoiu), 2009

Cavruc, Chiricescu 2006

CAVRUC V., CHIRICESCU A., *Cuvânt înainte*, în *Sarea, Timpul și Omul*, Sfântu Gheorghe, 2006

Costea 1995

COSTEA F., *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, Brașov, 1995, vol. I

Costea 1996

COSTEA F., *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, Brașov, 1996, vol. II

Costea 2000

COSTEA F., *Fortificații hallstattiene din județul Brașov*, în *Angustia*, 5, Sfântu Gheorghe

Costea 2002a

COSTEA F., *Dacii din sud-estul Transilvaniei înainte și în timpul stăpânirii romane. Contribuții la etnogeneza și continuitatea românilor*, Brașov, 2002

Costea 2002b

COSTEA F., *Construcțiile sacre de la Augustin-Tipia Ormenișului și câteva dintre posibilele lor interpretări*, în *Cumidava*, 25, Brașov, 26-41

Costea 2004

COSTEA F., *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, ediția a II-a, Brașov, 2004

Costea 2006

COSTEA F., *Augustin-Tipia Ormenișului. Monografie arheologică (I)*, Brașov, 2006

Costea 2007

COSTEA F., *Centrul religios pandacic de la Augustin, județul Brașov/The Pandacians Religious Center on Augustin, Brașov District*, Brașov, 2007

Glodariu, Costea 1991

GLODARIU I., COSTEA F., *Sanctuarul circular al cetății dacice de la Racoș*, în *Ephemeris Napocensis*, 1, Cluj-Napoca, 1991

Sîrbu 2006

SÎRBU V., *Oameni și zei în lumea geto-dacilor/Man and Gods in the Geto-Dacian World*, Brașov, 2006

Ștefan, Duțescu 2006

ȘTEFAN D., DUȚESCU M., *Topografie arheologică și modele de analiză spațială*, în FLOREA COSTEA ET AL., *Augustin-Tipia Ormenișului. Monografie arheologică (I)*, Brașov, 2006, p. 253-257 și fig. 35-39

Ursuțiu 2006

URSUȚIU A., *Descoperirile aparținând primei vârste a fierului*, în FLOREA COSTEA ET AL., *Augustin-Tipia Ormenișului. Monografie arheologică (I)*, Brașov, p. 155-160 și Pl. VIII-XXXIII

Vulcănescu, Simionescu 1974

VULCĂNESCU R., SIMIONESCU P., *Drumuri și popasuri străvechi*, București, 1974

Vulpe 1988

VULPE R., *Columna lui Traian. Monument al etnogenezei românilor*, București, 1988

Vulpe 1998

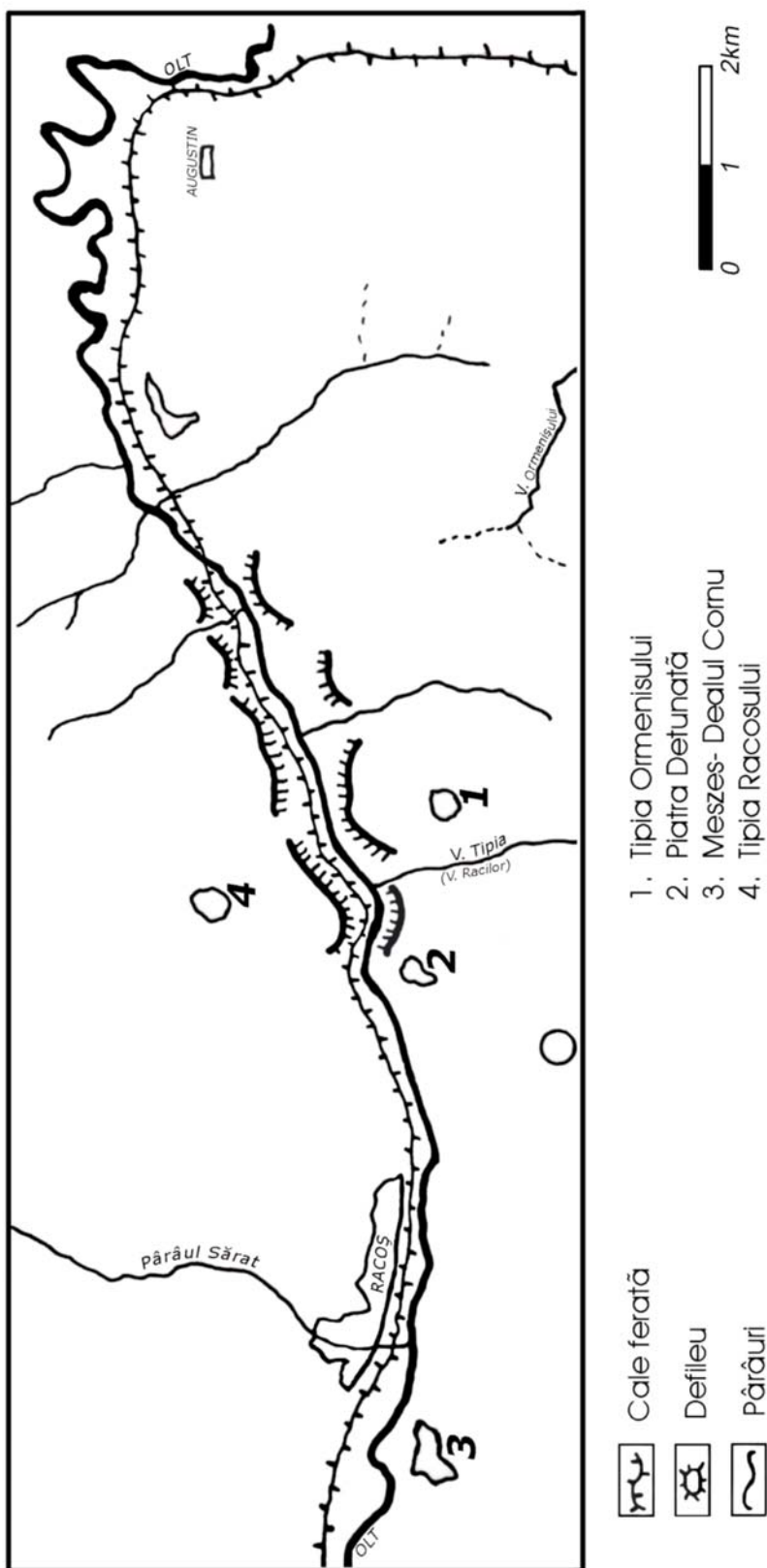
VULPE AL., *GETO-DACII?*, în *CICSA* (trimestrial al Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice), 1-2, p. 2-11, București, 1998

Vulpe 2001

VULPE AL., *Dacia înainte de romani*, în *Istoria Românilor*, București, 2001, p. 435, 439

Vulpe 2007

VULPE AL., *Despre centrul de putere al dacilor din Defileul Oltului de la Racoș*, în *Studia in honorem Dr. Florea Costea*, Brașov, 2007, p. 78-82

Planșa I / Première liste

Defileul Oltului din Munții Perșani, cu principalele fortificații și așezări din Epoca Bronzului, Prima Epocă a Fierului și din vremea Regatului dac (după Ioan Șoneriu).

Le défilé d'Olt des montagnes de Perșani, avec les plus importantes fortifications et habitations de l'Âge du Bronze, du Premier Âge du Fer et de temps de Royaume dace (après Șoneriu I.)

1

2

3

4

Planșa II / Deuxième liste

Imagini fotografice ale principalelor situri la care s-a făcut referire în text: fig.1/1-Tipia Racoșului; fig.1/2-Piatra Detunată; fig. 1/3-Tipia Ormenișului; fig. 2-vedere din avion a Pietrei Detunate; fig. 3-vedere din avion a Tipiei Ormenișului; fig. 4-vedere din avion a Tipiei Racoșului.

Des images photographiques des principaux sites visées de ce text: Fig. 1/1 Tipia Racoșului ; fig. 1/2 Piatra Detunată; fig.1/3-Tipia Ormenișului; fig.2-vue de l'air de Piatra Detunată; fig. 3-vue de l'air de Tipia Ormenișului; fig. 4-vue de l'air de Tipia Racoșului.

Planșa III / Troisième liste

Fig. 1-drumul de care spre Tipia Ormenișului; fig. 2-ruinele „scării monumentale” de pe Terasa V de pe Tipia Ormenișului; fig. 3-straturi succesive de piatră și pământ de la nivelarea platoului superior (incinta sacră) de pe Tipia Ormenișului

Fig. 1 - la route des chariots vers Tipia Ormenișului; fig. 2-les ruines d' échelle monumentale de la terrasse V de Tipia Ormenișului; fig. 3-des niveaux successivement de pierre et de moule de la mise à niveau de plateaux supérieur (cité sacrée) de Tipia Ormenișului

1

2

3

4

5

Planșa IV/ Quatrième liste

Fig.1-Blocuri de tuf vulcanic moale utilizate la realizarea construcției intermediare a sanctuarului circular complex de pe terasele sudice ale Tipiei Ormenișului; fig. 2-blocuri din aceeași construcție intermediară martelate la cucerirea romană; fig. 3-plintă din sanctuarul de calcar de pe Tipia Ormenișului; fig.4-detaliu de la o plintă similară, cu infrastructura de piatră de calcar; fig. 5-plintă descoperită in situ din sanctuarul de tuf vulcanic.

Fig.1 - Des blocs de tuf volcaniques douce utilisé pour faire la construction intermédiaire du sanctuaire circulaire complexe des terrasses plein sud de Tipia Ormenișului; fig. 2-des blocs de la même construction intermédiaire forgé pendant la conquête romaine; fig. 3-plinthe de sanctuaire de calcaire de Tipia Ormenișului; fig.4- détails de plinthe similaire, avec une infrastructure de roche calcaire; fig. 5-plinthe découvert dans le site de sanctuaire en tuf volcaniques.